

III

Eser Tahlil ve Tenkitleri

Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer, *Basın Hukuk ve Basın Hürriyeti*, I. cilt, 166 sah. İstanbul 1958.

İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsünde beş yıldanberi Basın Hukuku tedris eden kıymetli arkadaşımız Dr. Sulhi Dönmezer eserine ilâve ettiği Önsözde, bu husustaki düşüncelerini çok güzelce özetlemiştir. Her ne kadar ders İktisat Fakültesinde veriliyorsa da okutanın hukukçu - hatta cezacı - olması, belki basın hürriyetini konuyu daha ziyade adli telâkki etmesine meydan verir zannederek içtimaî ve iktisadî bir etüd olarak arz ediyor. Bu da doğrudur. Zaten bu gün, birbirile sıkı alâkası olmayan sosyal saha bulunmaması pek münakaşa götürmeyen bir gerçektir.

Bu günkü manasile basın haberleşme vasıtalarının en eskisi ve - üstadın tâbirile - en önemlisidir. Fakat Mısır'da 37, Roma'da 17, Çin'de 13 asırdan beri muayyen zamanlarda çıkan haberleşme vasıtaları varmış (s. 4). Fransa,da üç buçuk asırdanberi Renaudot'nın tesis ettiği «Gazette» tâbiri her memlekette yayılmıştır; hatta mesleğe ismini vermiştir (s. 5 ve not.).

Ancak geçen asır «La Presse» «The Sun» ile «Newyork Herald», Amerika'da biraz ilâncılığa dayanarak daha ileri bir satış temin edebilmişler, hele «The Newyork Times» 1860 da büyük tiraja yükselebilmiştir (s. 6 ve not). İşte bu tarzda basına tatbik edilen hükümler gitgide tekrar eder ve sosyal hayatın bir cephesini kapladığı görülür. Bizim Anayasamızda - 77 nci maddede - yalnız «neşredilmeden evvel teftiş ve muayeneye tâbi» olmayan basının «kanun dairesinde serbest» olduğu tasrih olunmuştur. Fakat bu da çok kesin bir dil ile yapılmıştır. Yalnız Ceza ve İdare rejimlerini değil, Medenî ve Borçlar Kanunları ve Ticaret Kanunları dolayısıyla bu düzenleri, hatta maliye nizamını ilgilendirdiğini profesör pek güzel anlatmıştır (s. 9 ve 10).

Eserin ileri sahifelerinde söz - ve basın - hürriyetinin iyi bir tarifi vardır. Yine burda Harvard profesörü Chafee'den zikren lehte ve aleyhindeki deliller iyi bir surette özetlenmiştir. Freedom of Speech and Press, 1955. Hele eski Yunan ve Romada söz hürlüğü pek hürmet edilen bir esastır. Ancak nasranîliğin galebesinden sonra bir tepki görülür. Daha ziyade dinî mahiyette ve papalık yahut patriklik gibi ruhanî reislerin

iktidarile çoğalan bu akın son zamanlara kadar batıda süregelmiştir. İşte İspanyada kilise ile devlet iştiraki Candillo zamanında pek barizdir. Fakat İtalya'da Mussolini ve Almanya'da Hitler devirleri de aynı akının tecellisidirler.

Totaliter bir rejim tatbik etmek itibarile Sovyetler - ve peyk denilen demirperde arkası devletler - bu saydığımızlara ilhak olunabilirler. Gaye değişikse de vasıtalar aynıdır; mesele basını maksadına kullanmaktır, bu da güdülen yolları birleştirmektedir. (s. 47 - 48).

Bütün bu dediklerimizi çok güzel özetliyen sayın hoca bir de geçen asırda asıl buna karşı cephe alan üç büyük memlekette - Fransa, İngiltere ve Amerika - bu hürriyetin aldığı şekilleri izah etmiştir. Fransa'da mutlak idare uzun müddet «müsaadesiz» kitap basmayı suç saymıştır. Büyük inkılâba kadar en büyük ilmî ve felsefî Fransız eserlerinin hep dışarıda basıldığını kaydeden (s. 21) sayın hoca ancak İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi 11. maddesi ve 1793 Anayasası önündeki beyannamenin 7 nci maddesile bu hürriyetin hatta kanun vazına karşı bile korunduğunu söyler. Bizce bu metinlerin büyük bir tatbik kuvveti yoktur, netekim yalnız Napolyon devrinde değil sonraları bile - 1948 yılına değin - bu yolda bir sarahat bulamıyoruz. Ancak Dr. Sulhi Dönmezer'in de işaret ettiği gibi bu tarihli Anayasa 8 inci maddesi ile «Vatandaşların düşüncelerini izah edebilmeğe hakları vardır Basın hiç bir suretle sansüre tâbi tutulamaz» hükmünü vazediyor. Bu da yine - Jules Ferry'nin 1781 de kat'î olarak bu hürriyeti kuran kanununa dek - muvakkat sayılabilir: III. Napolyon devresi zarfında doğru bir basın hürriyeti bahis konusu olamaz.

1881 kanunu ve kurduğu nizamı tetkik edersek, Dr. Sulhi Dönmezer'in, kendi tâbiri ile hukukçu olmaktan burada çekindiğini fark ederiz. Fakat cezacı sıfatı suç rejimini iyi tahlil etmesine yaramıştır. Bu da bize göre bir kusur değil bir meziyettir (s. 24 - 25). Ancak geniş ölçüde ispat hakkı güzel bir muvazene âletidir (s. 26). İşte böylece Fransa ancak bir asırdan az bir zamandanberi hakikî bir basın rejimi sahibidir denilse yeridir.



İngiltere'de de bütün kanunların aynı usul ile neşredilmesi basın hukukunu sadeleştirmiştir denilebilir: daha doğrusu bir sert anayasa meselesi ortaya çıkmasına mâni teşkil etmiş ve bir çok «act» larca idare edilen (s. 33 not) hakikî bir âmme müessesesinin doğmasına sebep olmuştur. Önceden Milton ve Stuart Mill gibi büyük mütefekkirlerin önder-

lik ettiği akın bu günkü durumu hazırlamıştır. Bu rejimin de daha çok cezaî bir görüşle incelendiği söylenebilirse de bizce bunda hocanın hakkı olduğunu zaten zikrettik. Defamation act ve Lord Cambell's act ispat hakkı için basını adeta kuruyor. Fakat bunların kökü şüphesiz malî bir mesuliyeti icabeder. Metin için profesör «Harvard Law Rewiews» u (s. 66, s. 47s) tavsiye ediyor.

Başlangıçta bir ayrılığı görülemiyen Amerika hukuku, Anayasanın 1. zeyli ile kongre salâhiyetini «Basın hürriyetini tahdit eder kanun yapamaz» sözleriyle kısmıştır (s. 60). Bu da her ne kadar «mümkün olduğu derece» tatbik edilsin denilse de şimdiye dek yalnız Espionage Act-den dolayı 1917 yılında - hususî olmak üzere - bir hükme sebep oldu. Başka hallerde metin tam kudretini taşımaktadır (s. 52 - 53).

Dr. Sulhi Dönmezer Amerika'da şahısların iftira ve hakarete karşı korunması ve topluluğun müstehcenliğe karşı himayesi, bir de devletin iç ve dış karışma ve tecavüzlere karşı gibi üç büyük gaye uğrunda basın hürriyeti kanunlarla tahdit edilebilir demektedir (s. 53). Devletin iç ve dış emniyeti sadet haricidir, ancak şahıs ve topluluk ahlâkı da insanlığı temsil ettiğinden kutsal sayılması gerekir. Sayın hoca meselenin, hatta Kanada'da bile böyle telâkki edildiğini söyler (s. 54 te not.).

Daha geniş bir serbestiyi ve salâhiyeti anayasalarının metinleriyle sağlıyan milletler olduğunu da zikrederse de biz bunu pek doğru bulmuyoruz. Memleketin en yüksek teşriî organı için «bu yolda kanun yapamaz» demek 1. zeylin - ne kadar kesin bir dil kullandığını gösterir. 1917 tarihli Meksika (madde 6 ve 7), 1940 tarihli Baviera (s. 100 ve 111) ve 1949 Federal Almanya (5) ile 1948 İtalya (21) anayasaları - belki daha büyük bir ağız kalabalığı halinde - aynı maksadı ifade etmektedirler (s. 54-56). 1933 Peru (m. 63) ile Guatemala (m. 36) anayasaları suçlarda sorumlu tutulmağı yahut cevap ve düzeltmeyi bir esasî mesele gibi düzenlemeleri de, son Yunan (m. 14) ve hele Belçika (m. 14, 18, 98) mevzuatı bir hayli noktayı anayasa kurucularınca halledilir göstermeleri de başka bir mâna taşımaz. Belki tanzim için sarfedilen gayreti gösterir; daha öteye varamaz (s. 58 - 59).

Norveç ve İsveçte, biri türece ve diğeri de Basın Kanununa «anayasa» özelliği vermiş olmakla bu söylenen çerçevenin nasıl tatbik edildiğine iyi bir misal görülür. Fakat bu da 1. zeylin kıymetini azaltmaz, belki arttırır, teyit eder.

Müsbet hukukta türece kabul olunan Basın hürriyeti yazarın ifadesine göre, «Haberleri bilip toplamak» dır ki adlî sınırı bir tanzim demektir. Buna karşı tenkit salâhiyeti de, bilinen şeyin tefsiri sayılır - hüsnüniyetle olmak, yani hareket suçu teşkil etmekle - yine sınırlan-

dırılır. Bütün buraları hoca çok iyi anlatmıştır, hatta böylece elde edilen haberleri basabilmek gibi ikinci derecede telâkki edilebilen bir salâhiyeti de - Amerika yüksek mahkemesinin bu konuda gösterdiği titizliğe uyarak - en önde bir mesele yerine geçirmiştir (s. 64).

Tanzimi düzenleyen yasaklarla suçlar toplu olarak 65 ve 66. sahifelerde hulâsa edilmiştir. Yazarın cezacı olması burada da farkedilir. Fakat bu hususun bir kusur değil, bir meziyet addedilmesi icabettiğini de yukarıda zaten söyledik. Diğer taraftan cevap hakkı da «tanzim» anlamı içindedir; üstadın bu hususta araştırmalarına eklediği notu da, Chafee'nin «Government and Mass Communications» (c. I, s. 131 ve s.) da esaslı bir münakaşa tavsiye etmesini de pek takdir ettik. Hatta konu biraz daha genişlese bile - ve düzeltme üzerinde bilhassa durulsa - yine tahammülü vardır (s. 68 ve bilhassa not).

Ekonomik ve sosyal bakımdan gazetecilik şüphesiz ki her sanat gibi haberleşme endüstrisini de bir kaç büyük teşebbüs elinde toplamıştır. Yazar «Chain ownership» meylinin Amerika'da *Hearst Scripp - Howard, ve Mac Cormick - Patterson* teşebbüsleri elinde basın ve neşriyatın çoğunu topladığını kaydetmektedir. Buna adetlerle 1909 ve 1910 dan beri gazete ve mecmuaların azaldığını, halbuki okuyanların arttığını da ilâve ediyor (s. 70-71). İngiltere ve İsviçre'ye bu temayülün bulunduğunu söyleyen (s. 74) sayın hoca maksadını çok güzel anlatmıştır. Times için 1922 de kurulan «trust» usulü yine (s. 79 da) zikrettiği gibi başlıca Manchester Guardian, Manchester Evening News, News Chronick - Star, Observer, Economist, Spectatir gazete ve mecmualarınca da tesis edildi. Şüphesiz bağlantıda Dr. Dönmezerin dediği burada «hususî mülkiyeti kayırma lüzumu» bizlerde basının millî inhisar şeklinde idaresine cevaz vermemesi ve bu yolda cebir ile tazyik metodu yerine «uygun sosyal tabiye» ile halletmek gerektirir (s. 82). Hocanın burasını bilhassa işaret etmesi de bizi çok sevindirdi.

Hem arakadaşımızın bu bahsi kaparken pek iyi söyleyip izah ettiği bir mesele de *Basının cemiyet yapısında* lâzım, muayyen bir vazife gördüğüdür. Bunun belli olması ve herkesçe kabul edilmesi ayrı bir kıymet taşır (s. 83). Fakat başına taallûku olan kanunların da hemen - hatta bir intihap devresi içinde - teşriî organınca derlenip çıkarılmaması daha münasip olacağına bir delili de yirmi yıldanberi Fransa Parlâmentosunda durakalan tasarının hâlâ «kanun dairesine» girmemiş bulunmasıdır (s. 86 ve not).

İki üç faslı böylece geniş bir tarzda şerhettiğimizi sanıyoruz. Şimdi haberlerin Dr. Sulhi Dönmezer'in kendi tâbirince «II. Dünya Harbinden sonra yeni bir unsur» ile iç hâdiseler çerçevesini aşır uluslararası bir önem almaları keyfiyetile «Devletin müspet hareketlerle müdahale etmek suretile basın hürriyetini temin eylemesi lâzım gelmekte» olduğu ayrıca tebarüz eder.

Yine meselâ «Paris ve New York borsalarındaki fiyat hareketlerini öğrenmeğe kendi memleketinin borsa haberlerinden daha ziyade» önem verilmekte ve «bir Amerikan reisi seçimi dahilî seçimler kadar ve hut filân millî maçın sonu, bir genci ne kadar tahrik ettiğini bilmek ve artık her tarafı bir tek âlem içine kavramak icabettiğini sezmek lâzımdır.

Yalnız 1948 yılında Paris toplantısında Evrensel Haklar Beyannamesinin 19. maddesi bir çekimsiz ve altı muhalif devlete karşı 28 müsbet oyla şöylece kabul edildiği söylenir: «Herkesin fikir ve ifade hürriyetine hakkı vardır. Bu hak, fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek..... fikirleri her vasıta ile aramak ve yaymak yetkisi» demektir (s. 88 - 89).

Haberleşme hürriyeti ve Basın hukuku hakkında bundan sonra devamlı surette bir kaç toplantıda vücuda getirilen bir hayli tasarı olduğu gibi radyo dalgalarının karıştırılmamasını temin için de Ekonomik konseyinin bir tavsiyesi vardır (s. 95 ve not). Avrupa devletleri arasında «İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri koruma» mukavelesi bizde de (6366 sayılı 10/3/1954 tarihli kanun ile) kabul olunmuş ve Resmî Gazete «s. 8662 - 19/3/1954» Ek protokol ile neşredilmiştir.

Basın ile beraber Radyo, Sinema ve Televizyon dışında her haber alma vasıtası «müsaadeye lüzum olmadan» sınırlar bahis konusu edilmeden artık *daş hukukun çerçevesine* girmiştir. Ancak hocanın pek haklı olarak serdettiği gibi «Basın ve haberleşme hürriyeti hukukî, siyasî iktisadî, teknik cepheleri tamamlandığı, halde mevcut olabilir» (s. 101).

Basın hürriyetinin engellenmesine yazar gayet iyi bir tâbir bulmuş, bu hareketleri patoloji olarak tavsif etmiştir. Cezacı olması hukukî cepheyi daha iyi toplayabilmesine sebep olmuş ve «Press emergency powers Act» in Pakistan'da tatbikatını zikretmesi neticesine varmıştır [*]. İktisat tazyikleri olsun, siyaset veya idare tarzında görünenler olsun olsun gazeteleri tasvipçi veya tenkitçi olarak ikiye bölmek şüphesiz ki - haberleşmenin gitgide bir âmme hizmeti hüviyeti almasından dolayı - eşit muameleyi bozar (s. 109) Profesör, pek haklı olarak bu bölümün

[1] Yine İngiliz Dominionlarından «South Africa» nın hareketi tenkide uğramıştır.

neticesinde gayet titiz olacak bir ölçü bulmak lüzumu üzerinde ısrar ediyor (s. 112).



Hukuk tarihi noktasından Türkiye'de durumun incelenmesi uzun sürecek bir konu değildir. Bu hususta metin olarak, Dr. Sulhi Dönmezer'in söylediği gibi 1862 Fransız kanunundan alınan ve 1909 yılına kadar sözde mer'iyette kalan nizamname vardır. (s. 118 - 122 de) güzel hulâsa edilen bu metin ve sonra - az bir hürriyet temayülü sezilebilen - 1909 kanunu hükümleri 1931 tarihine dek - Cumhuriyette de - vaziyeti idare etti. 25 Temmuz 1931 deki kanun ile ekleri ancak 5680 sayı ve 1950 tarihinde ortadan kalktı. Bu 1950 de kabul edilen hükümler 130 - 139. sahifelerde tafsil ve özetlendiği gibi ilk şekli ile ciddi bir ilerleme ifade ederdi. Fakat bizce hatta daha sonraki tahlil bile 1950 hükümlerinin değerini azaltamaz. Ceza ve ilgili kanunlar şüphesiz bir tanzim cephesi kıymetlendirir. Hatta müstehcenlik için ve bilhassa resim ile âdaba aykırılığa teşvik için konulan kayıtlar azdır bile. İktisadî ve sosyal vec- hesi dolayısıyla bizde vaziyet her halde batıdakinden çok daha sadedir. Burada arkadaşımız Hocanın iki cümlesini zikrederek bu bahsi kapamak isterim: «Bizim gazetelerin tirajı az olduğu halde yazılı şeye inanma meyli ile kitleler üzerindeki tesir ve nüfuzları fazladır». Bir de bizde «mevzuat... basın hürriyetinin sosyal bir hak olduğu hak- kındaki görüşe yer verdiğini söylemek lâzım gelir». İşte araştırmalarının birinci kesimine böylece son veren sayın üstaddan ikinci parçanın neş- rini bekleriz. Orada da bundaki kadar muvaffak olmasını dileriz.

E. S.